SÁRHEGYI TAMÁS

A kiállított múlt: A Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma Torontóban

(Bevezetés) A torontói Kanadai Magyar Kultúrközpont – Magyar Ház meghatározó szerepet töltött be a 20. század során a Kanadába emigrált magyarság kulturális életében és önszerveződésében, ahogyan napjainkban[1] is fontos intézményként tartható számon a kanadai magyar diaszpórában. Története során több olyan intézménynek adott otthont, amelyeknek célja a kanadai magyarság nemzeti identitásának megőrzése és kialakítása volt. Ilyen intézmény például az Arany János Magyar Iskola[2], az egykori Halász János Könyvtár,[3] az 1975 szeptembere és 1993 ősze között kiadott *Krónika* folyóirat[4] stb. Ebbe a sorba illeszkedik a Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma (Museum of the Royal Hungarian Armed Forces),[5] amelyet gyűjteményként a Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösség (MKCSBK) adott át a Magyar Ház részére 1985-ben.[6] Előtte Szathmáry Károly[7] egykori m. kir. csendőr százados irányította és rendezte az anyagot, még „Csendőr- és Vitézi Múzeum" néven. A gyűjtemény és a későbbi Múzeum kimondottan azt a célt szolgálta, hogy összegyűjtse az emigrációban élő magyarság tárgyi, képi és írásos emlékeit, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az 1945 előtti Magyarország fegyveres testületeihez. A létrejött múzeum témájában nem, de komplexitásában és későbbi látogatottságában egyedülállónak számított a magyar emigrációban. Emellett pedig számos múzeumot magába olvasztott; a németországi alapítású „Vitézi Rend Múzeumot", az Amerikában létrehozott „Rákóczi Múzeumot" és a „Rendőr Múzeumot". Érdemes még megemlíteni az oshawai Magyar Aero Múzeumot és az ingolstadti Ludovika Múzeumot, amelyek szintén hasonló céllal jöttek létre és működtek.[8]

A tanulmány célja azon túl, hogy bemutassa a múzeum – a Torontói Magyar Házba való hivatalos költözésének és – megalakulásának történetét, működését és a későbbi sorsát, kísérletet tesz arra, hogy párhuzamosan nyomon kövesse és elemezze egy emigrációs közösség identitásának intézményesülését, valamint a gyűjtemény helyét és szerepét a kanadai magyarság emlékezeti kánonjában. Olyan kérdésekre keresi továbbá a választ, amelyek a kortárs diaszpóra-kutatások során is felmerülő kérdésekhez hasonlatosak: a kiállító és befogadó társadalmi csoportok mennyiben és milyen minőségben tekinthetők egységesnek? A „fegyveres erők" elnevezésből fakadóan homogénnek vélt csoport a magyar emigráció társadalmán belül milyen értékeket kívánt átörökíteni?[9] A nemzeti identitás megőrzéséhez és továbbadásához hogyan járulhatott hozzá a múzeum?

A címben szereplő intézmény önmagában már nem fellelhető gyűjtemény, ugyanis 1999-ben hazaszállították Magyarországra, és a Hadtörténeti Múzeum állományában helyezték el. Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban felállított csendőrőrs kivitelezését a torontói gyűjtemény mintái alapján kezdték el 2016-ban.[10] Azonban ahogy maguk a tárgyi emlékek hazatértek Magyarországra, úgy a múzeumnak otthont adó intézmény összegyűjtött iratai is már az anyaországban találhatók.[11]

A megalakulásra és működésre vonatkozó belső dokumentáció betekintést enged a torontói magyar diaszpóra önszerveződési és identifikációs folyamataiba az 1980-as és '90-es években, továbbá a publikus térben végig követhető reflexiókat helyezheti új megvilágításba. Tehát a minőségében, mennyiségében különböző és komplex forrásanyag vizsgálata és értelmezése elősegítheti a kanadai magyar társadalom történetéről meglévő ismeretek bővítését.

A kanadai magyarság története az 1880-as évekre nyúlik vissza és a 20. században folyamatos volt. Eleinte Saskatchewan, később Alberta és Manitoba tartományban települtek be a Magyarországról gazdasági okokból kivándorlók és elsősorban ipari, mezőgazdasági munkát vállaltak. Az első világháború utáni időszakban már főleg Ontario ipari központjaiban telepedtek le, később pedig több kanadai nagyvárosban is jelentős magyar kolóniák jöttek létre, amelyek egy idő után kiterjedt társadalmi, kulturális és egyházi intézményrendszerrel rendelkeztek. A második világháborút követően egy komoly bevándorlási hullám következett, amelyet nem sokkal később az 1956-os követett. Utóbbit azóta a kanadai történeti örökség részeként tartják számon és az addigi legnagyobb arányúnak számított Kanadában. Az 1945 és 1956 eseményeit követően bevándorló magyarság az elődeiktől különböző társadalmi összetétellel, politikai és ideológiai háttérrel rendelkeztek. Ennek megfelelően különböző módon integrálódtak a befogadó társadalomba, érkezésük után nem sokkal pedig ki is alakították saját intézményrendszereiket, ilyen volt például az emigrációban élő csendőrök közössége.[12]

A Magyar Királyi Csendőrség létrehozásáról az 1881. évi I. törvény rendelkezett, amely európai mintára létrehozott, katonai elvek alapján működő rendfenntartó szerv volt. Az 1945-ben feloszlatott[13] csendőrség egykori tagjaiból alakult meg a későbbi emigrációs szervezet, a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Asztaltársaság 1947-ben Grazban, amely 1949-ben változtatta meg a nevét Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösségre (MKCSBK). 1948-tól rendszeresen megjelenő folyóiratuk volt a *Bajtársi Levél*. Feloszlatásuk és „kollektív bűnösségük" közösségi identitásuk alapját képezte, ahogyan egyik elsődleges célkitűzésük volt a kölcsönös támogatáson és információcserén túl az önlegitimáció és hagyományőrzés. Szerte a nyugati emigrációban rendelkeztek csoportokkal (USA, Kanada, Argentína, Ausztrália stb.).[14] A kutatás tárgyát képező múzeumot a torontói MKCSBK kezelte az 1970-es évektől.

(Diaszpóra, múzeum, emlékezet) A következőkben összegzésre és átértékelésre kerülnek olyan szövegek, amelyek a diaszpóraközösségekkel,[15] a múzeumok funkciójával, a társadalomban betöltött szerepükkel és konkrét intézmények identifikáló hatásával foglalkoznak. A gyakorlati párhuzamok és teoretikus megközelítések teremthetik meg azt a keretet, amelyeken belül a múzeum történeti értelmezése végbemehet. A téma két tematikus megközelítést tesz lehetővé. Elsőként a társadalom makrostruktúráit figyelembe véve, a vizsgált közösség származása és az ebből következő etnikai és nemzeti tudata az, amely meghatározza az elemzési kategóriákat. A második szempont a vizsgált intézmény természete, amely ebben az esetben magától értetődővé teszi a különböző múzeumelméleti paradigmák megfontolását, hisz az összefonódik a kollektív emlékezet koncepciójával. Az első kategórián belüli gondolkodás egyik alapfeltétele a kiválasztott csoport egységességének kérdése. Különböző diaszpóraközösségek vizsgálatakor érdemes elvetni az adott nemzeti és etnikai közösség egységességének tézisét. Számos olyan magától értetődő, a társadalmat jellemző (földrajzi és társadalmi származás, vallás, politikai attitűd, egyénileg és közösen megélt múlttá alakuló tapasztalat) tényező van, amelyek meghatározzák az egyén személyes identitását, s hatnak a kapcsolatokon keresztül artikulálódó csoportos identitásokra is. Rogers Brubaker nyomán érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy az előbbi kategóriák mentén magától értetődőnek tűnik belülről egységes, kívülről zárt és stabil csoportokként kezelni egyes közösségeket, amelyek saját érdekekkel, közös célokkal és konkrét tevékenységgel rendelkeznek. Azonban ezek a makroközösségek (itt gondolhatunk konkrét diaszpóraközösségre, így a kanadai magyarságra) nem a társadalmi élet legpregnánsabb alkotóelemei vagy a társadalmi konfliktusok elsődleges

ágensei. Ezen állítás ellentéte a pszichológiai esszencializmus premisszája, csakhogy ez a tudományos társadalomelemzésekben nem alkalmazható eredménnyel. Brubaker megállapításai alapján érdemes e közösségek csoportokként való azonosítása helyett azokat inkább kategóriaként kezelni. Ezáltal jobban értelmezhetővé válik azon jelenség sokfélesége, ahogyan az etnikai és nemzeti kategóriák realizálódnak anélkül, hogy feltételezésre kerülnének etnikai és nemzeti csoportok mint szilárd identitások. Tömören így foglalható össze Brubaker „csoportizmus"-elmélete, amelynek alkalmazásával a múzeum későbbiekben bemutatott története és az alakulástörténetéhez kötődő konfliktusmezők értelmezhetők.[16]

A múzeumok általános szerepéről, funkciójáról és praxisáról az etnológia és antropológia tett olyan megállapításokat, amelyek érvényesnek tűnnek, kiváltképpen a múzeumi kiállítások és a kiállított tárgyaknak a modern társadalomhoz kapcsolódó viszonyrendszerét tekintve. Ezek, a muzeológia elméletében mára amúgy klasszikusnak számító szerzők szövegei közelebb vihetnek az elemzés tárgyának számító intézmény gyűjteményének és az évek során odalátogatók kapcsolatrendszerének, kölcsönös identitásformáló tevékenységüknek a megértéséhez. Gottfried Korff etnológus, a múzeumi gyűjtés és kiállítás viszonyával kapcsolatos szövege az intézmény általánosan elfogadott kettős funkcióját igyekszik elemezni. A különböző közgyűjteményektől függetlenül létrejövő kiállítások – Hermann Lübe kompenzáció-elmélete szerint – összefüggésben állnak a modern társadalmakban tapasztalható bizalomvesztéssel.[17] Tehát a gyűjtéssel foglalkozó hivatalos intézményekkel és a „konzerválási stratégiákkal", azaz magával a kanonizált történelemmel és történetírással. Ezzel a saját, a hivatalostól távol maradó gyűjtéssel ez a kompenzáció valósul meg, ami egy, a kánontól tudatosan kívül maradó narratívát eredményez.[18] Ez a kívülállás, távolságtartás még inkább érthetővé válik az anyaországtól földrajzilag elszakadt és az otthoni diskurzusból kizárt közösségek tekintetében, amelyek különböző kulturális és szellemi regisztereken keresztül igyekeztek saját identitásukat megőrizni.[19]

Fontos szempont a múzeumokban kiállított tárgyak eredetiségének, autentikusságának a kérdése, ami az egész intézményt és jelenséget hitelessé, ezáltal átélhetővé teszi. Itt térben és jelenben egységesül az elmúlt valóság. A tárgyak tényleges idegensége miatt hívja Peter Sloterdijk a múzeumokat „xenológiai intézménynek", amelyet a megütközés iskolájának tekint.[20] A múzeumi kiállítás arra sarkallja a látogatót, hogy az idegennel megismerkedjen, tehát kapcsolatba lépjen a tárgyon keresztül a múlt szövetével.[21] Továbbá tekinthetjük a múzeumot és a múzeumi kiállításokat a modern társadalmak egy olyan tipikus intézményének, amely önmagában foglalja a különbözőség, a másság és az idegenségnek való jelentéstulajdonítást. Korff szerint így tekinthető a múzeum az „önmegfigyelés helyének".[22] Az „önmegfigyelés" célja értelmezhető az identitás megtalálásaként, amely amúgy explicite célja is volt a múzeumnak. Ez a megfigyelésen és a részvételen keresztül létrejövő edukációs és didaktikai gyakorlat azonban a katonai és háborús tematikájú múzeumokban néhol kontraproduktív lehet. Ugyanis ezek a múzeumok (amelyek közé részben a Magyar Király Fegyveres Erők múzeuma is sorolható, hiszen az elsődleges jelentésrétege a gyűjteménynek a diaszpóra-lét) általában elutasítják és banalizálják a háborúval együtt járó halál jelenségét, amelynek sajátos esztétikáját és az erőszakot „turista látványossággá alakítják".[23] A katonai és a háborús múzeumokkal kapcsolatban Jay Winter állapítja meg, hogy ezek a múzeumok – a „professzionális" történetírás mércéjével – eleve kudarcra vannak ítélve, hiszen a fennmaradt tárgyi emlékek összessége is csak egy, fragmentumokból összeillesztett képét adhatja a múltnak, nem azt, „*ahogyan a dolgok valójában voltak*", még ha azok autentikussága fel is kínálja ezt az értelmezést.[24]

Mindazonáltal a szerző egyetért Jay Winter-rel a háborúk morális feldolgozásának helyét illetően. „*A háború a múzeumba tartozik, ugyanis azoknak van egyfajta fél-szakrális aurája. A múzeumok lerakatai azoknak a történeteknek, amelyeket magunknak mesélünk arról, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk és hol vagyunk. […] hol máshol fogalmazhatnánk meg nehéz, morális kérdéseinket a háborúval kapcsolatban? A múzeumok, azok a helyek, ahol feltehetjük kérdéseinket…*”[25] Jogosan merülhet fel dilemmaként, hogy az egykori „Csendőri és Vitézi Múzeum”, amely főleg adminisztrációs okokból került átnevezésre,[26] vajon értelmezhető-e olyan háborús vagy katonai múzeumként, mint amelyeket az idézett tanulmányt magában foglaló kötet is vizsgál. A szerző véleménye egyértelműen az, hogy részben igen, de nem választható szét egymástól az „emigrációs” és a „katonai” jelentés rétege a gyűjteménynek, a gyűjtés folyamatának. A fegyveres erők, hadseregek létezésének értelme a béke megőrzése és fenntartása, amelynek keretét a háborúk adják. A magyar társadalomban lezajlott egyik legnagyobb kivándorlási hullám is a második világháború után ment végbe, közel fél millió ember hagyta el Magyarországot az 1945-öt követő időszakban.[27] A múzeumot eredetileg létrehozó, a csendőri hivatás hagyományait őrző közösség tagjainak nagy része (MKCSBK) is a háború utáni intézkedések hatására hagyta el Magyarországot.[28] Tehát a szovjet megszállás, amely az országban a háború végét jelentette, az emigrációban élő csendőrközösségek alapító mítosza, szenvedés- és – ha úgy tetszik – kivonulástörténete is egyben.[29] Ahogyan pedig a továbbiakban is olvasható, a csendőrség háborúban betöltött szerepe volt a múzeum körül kialakult konfliktus alapja az 1980-as években.[30]

Sigfried Giedion a múzeumokat és kiállításokat – írja Korff – a temporalitást tudatosító intézményeknek tartotta. Ahogyan az idegenség, különállás és másság elkerülhetetlenül kapcsolatban van az önazonossággal, úgy a kiállított múzeumi tárgyak anyagszerűsége is feltételezi a múzeumot mint „xenológiai intézményt”, tehát így lehet „az idegennel való értelmes bánásmód” intézménye.[31] A múzeumnak természetesen nemcsak megőrző funkcióját kell figyelembe venni, hanem annak kiállítási tevékenységét is, amely elkerülhetetlenül egyfajta aktualizálás, azzal vagy már létező narratívákhoz csatlakozik és erősíti azokat, vagy adott esetben újakat hozhat létre.[32] Tehát önmagában egységesíti egy közösség anyagi kultúrájának lerakatát, és válik egyben a közösség múltjának feldolgozóhelyévé. Utalva itt az emlékezet fogalmára, hiszen a feldolgozás egyfajta emlékező tevékenység is.[33] A kiállítás útján aktualizálódik a kiállított tárgy mint az emberi közösségek múltjának egy darabja, amely jelentés-összefüggések útján aktualizálja a csoporttudat esszenciális részének számító kollektív emlékezetet.

A kollektív emlékezet elméletének megalkotója Maurice Halbwachs, a 20. század elején élő és alkotó francia szociológus. Az emlékezet szerinte nem egy individuális pszichológiai, hanem sokkal inkább egy csoportos jelenség, ami a közösségi kommunikáción keresztül realizálódik. Meghatározó része a társadalom működésének, amely befolyásolja a személyes emlékezés és felejtés folyamatát is.[34] Ide kapcsolódik Pierre Nora emlékezethely-koncepciója, amelynek alaptézise, hogy az emlékezet és történelem szembenállnak egymással, hiszen az emlékezet egy folyamatosan változó és fejlődő entitás, míg a történelem egyben a múlt alkotóeleme, amely rekonstrukciója a nem létezőnek. Az emlékezet helyei egyes közösségek kikristályosodási pontjai, amelyeken keresztül végbemegy az emlékezés és az önmeghatározás. Azért ír Nora helyekről, mert állítása szerint az emlékezetnek nincsen már közege. Ilyen emlékezethelyek lehetnek például a szövegek, művészeti alkotások, emlékművek, ünnepek vagy esetleg múzeumok.[35]

Így válik értelmezhetővé a múzeum mint a kanadai magyarság emlékezethelye, ahol a kiállított tárgyak és képek feldolgozásán keresztül megvalósul az emlékezés folyamata. A múzeumokban zajló feldolgozást nevezi Winter emlékezeti „teljesítménynek”, ahol

a múlt pluralitása alakot ölt. Továbbá az „emlékezeti teljesítmény" egyben egy mnemotechnikai eszköz és út, amelyen keresztül a személyes emlékek újraélhetővé és átértékelhetővé válnak, egy meghatározó részévé a kollektív emlékezetnek.[36] Aleida Assmann szerint is a kollektív emlékezet legitimitásának oka a történeti diskurzus és a hivatalos történetírói elbeszélésekbe vetett bizalom megrendülése. Továbbá a mediatizált demokratikus társadalmak egy sajátos legitimációs igényét biztosíthatja a kollektív és individuális emlékezet a múthoz való hozzáférésen és értelmezésen keresztül, amely hozzásegít a traumák feldolgozásához.[37]

A kiállított tárgyak mindig csak fragmentumok, amelyek a kiállított konstrukción és a befogadó látogatón keresztül válnak egységgé, egy sajátos felolgozási folyamaton keresztül (emlékezeti teljesítmény). Az értelmezés és a múlt fragmentumainak értelemadása háromdimenziós térben valósulhatnak meg. André Malraux szerint – írja Korff – a töredékességből következik a fikció, ami nyilvánvaló jelentésbeli különbözőséget mutat a hitelességgel, ami a látogatók részéről elvárt követelmény egy múzeum vagy múzeumi kiállítás felé. Ebből a töredékességből következik a narrativitásnál jelen esetben fontosabb képszerűségnek a jelentősége a feldolgozás folyamatában.[38] Fehr a múzeumot szintén a modern nyugati társadalmak egy termékének tekinti, amelyeknek sajátja a 20. század második felétől az identitásvesztés/identitásdiffúzió, aminek következtében a modern társadalmak hagyományai erodálódnak és eltűnnek, ezáltal a hagyománytudat is megszűnik. Hermann Lübbe ezt nevezte „jelenzsugorodásnak"[39].

A hagyományok visszaszorulásával párhuzamosan a fogyasztói társadalom által kitermelt tárgyak nagymértékben halmozódnak fel az ember környezetében, ezek a tárgyak már gyorsan elavulnak, elöregednek, javításuknál célravezetőbb a szelektálás és az új vásárlása, ezáltal a termelés működtetése. Ezek a tárgyak hulladékká válnak. Ehhez kapcsolódik Michael Thompson szemételmélete, amely rávilágít arra, hogy a nagyarányú technikai és esztétikai fejlődés értékteleníti el a még korszerűt vagy használhatót. Herman Lübbe szerint azonban ez az exponenciálisan növekvő szeméttömeg a kiindulópontja a múlt egyre inkább növekvő jelenlétének a modern társadalomban. Érdemes feltenni a kérdést, ahogyan Fehr idézi Lübbét: „vajon miért költünk annyit a múlt jelenvalóvá tételére és ezeket az eszközöket miért nem jövő-orientált célokra fordítjuk"? Lübbe válasza szerint a kiüresedett egyén a múlt jelenbe való emelésével teremti meg magának az otthonosság érzetét. Ez a tézis talán hatványozottan igaz lehet a hazától távol élő közösségekre. Hiszen egy olyan társadalomban élnek, ahol az egyezményes jelek és a közös kulturális kódok nem a saját nemzeti és etnikai identitásukat erősíti.[40] Azonban az iménti Lübbe-féle kérdésre adott válasszal kevésbé korrelál az a jelenség, ahogyan a Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma az összegyűjtött tárgyait nem csupán őrizni, raktározni, majd kiállítani akarta, hanem a jelenben is felhasználhatónak vélte. Ezáltal összekötve a múlt maradványait a jelenbeni eseményekkel és a jövőbeni törekvésekkel, pontosabban azzal, hogy valamiféle hatással legyenek az elhagyott haza életére. A Hungarian Human Rights Foundation 1990. január 12-én tette közzé felhívását, amelyben gyorssegélyt akarnak juttatni az erdélyi lakosságnak. Ezen felbuzdulva juttatta el a múzeum azokat az egykori második világháborús tábori kórház hagyatékából származó műszereket, amelyek nem kerültek kiállításra.[41] E példa alapján válhat érthetővé, hogy Fehr miért definiálta a múzeumot mint élő organizmust. Azt mondja, hogy „ne adattárolókként, hanem az emlékezet egyik formájaként fogjuk fel, így reflektáljunk rá, egyfajta élő organizmusként, amely figyelmét a világ bizonyos aspektusaira fordítota és fordítja, és ennek megfelelően gyűjtötte és gyűjti a tárgyakat"[42].

Kétségtelen, hogy a múzeumok nem csupán tárgyak és alkotások megőrzését ellátó lerakatok, hanem olyan részei a kollektív emlékezetnek, ahol egy-egy közösség múltja és múltértelmezései manifesztálódnak. Általános érvényű továbbá az a kijelentés, hogy a kiállított tárgyak – a múlt fragmentumainak bizonyos rend és szemlélet szerinti kiállításával – kész narratívaként diskurzusokba ágyazódnak, a múlt hitelesítésére való törekvéssel, az eredeti tárgyakon keresztüli objektivizációval.[43] Ennek oka lehet bizonyos közösségek (nemzeti, etnikum vagy egyéb társadalmi csoport) céljainak megvalósítása, érdekérvényesítése.[44]

(Alapítás) A Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeumát Szathmáry Károly hozta létre és gyűjtötte össze Torontó külvárosában, saját lakásán. A hivatalos és a diaszpóra közbeszédében elterjedt elnevezés nem minden esetben azonos. Az MKCSBK által összegyűjtött és fenntartott „Torontói Magyar Királyi Csendőr és Vitézi Múzeumot" a Kanadai Magyar Kultúrközpont – Magyar Ház vette át. Az átadás folyamata már 1984-ben elkezdődött, miután a Magyar Ház egy jelentősebb, 40.800 dollár összegű pályázatot nyert az ontariói federális kormánytól, a Múzeum és az épület helyiségeinek fenntartására és a gyűjtemény megfelelő megőrzésére. A múzeumként nyilvántartott gyűjtemény tulajdonosa továbbra is az MKCSBK maradt, amely megőrzésre adta át azt a torontói magyarság kulturális központjaként működő Magyar Háznak. A múzeumot 1984. december 16-ig tartotta fenn hivatalosan az MKCSBK, ezután nevezték át praktikus okokból Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeumának.[45]

A múzeum az emigrációban fellelhető, a magyar királyi Honvédségnek, Csendőrségnek és Rendőrségnek egykori ruházati, fegyverzeti és egyéb tárgyi, képi és írásos hagyatékát gyűjtötte össze. Az átadott, akkor már muzeális jellegűnek számító tárgyak között fellelhető volt még a Rákóczi Szövetség, a Szabadságharcos Szövetség és a Vitézi Szék által adományozott tárgyak is. Az átadás konkrét okának a veterán, kiöregedő és eltűnőben lévő utolsó csendőrgeneráció igényét fogalmazták meg, hogy utánuk is fennmaradhasson az 1945 előtti magyar királyi fegyveres testületek tagjainak emléke a megőrzött és hátrahagyott tárgyakon keresztül.[46] Az átadásról nem csupán a létrehozó és fenntartó egyesületek, szövetségek döntöttek, hanem formális keretek között Habsburg–Lotaringiai József Árpád (1933–2017), a Vitézi rend főkapitányának engedélyét kérte Szathmáry Károly. Őt kisbarnaki Farkas Ferenc volt katonatiszt, cserkészvezető és a rend főkapitánya nevezte ki Dr. Nyiregyházy Pál múzeumőr helyettesének, 1971. április 8-án. Igaz ugyan, hogy azóta saját lakásán, Etobicoke-ban (az eszményi csendőrlaktanyában) gyűjtötte és tárolta a gyűjtemény számára felajánlott hagyatékokat és ajándékokat.[47]

A Magyar Házon belül létrehozták a múzeum kezelésére és irányítására a Múzeumi Bizottságot, amelynek tagjait a Magyar Ház vezetősége és az MKCSBK delegálta. A múzeumi tárgyak elhelyezéséről és további sorsáról a bizottság rendelkezett. A megállapodás értelmében a bizottság első tagjai voltak a befogadó intézmény részéről: Dr. Nagy György, a Ház egykori elnöke, Kovács István, Kósa István, Csekő Miklós és Galló István. A Múzeum részéről pedig, az MKCSBK tagjai közül: Jakab István, Dr. Szalontai Sándor, Kiss Károly, Máté Károly és örökös tiszteletbeli tagként vitéz Szathmáry Károly.[48] Később Borbás Károlyt, a torontói Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tagját is meghívták a bizottságba.[49] Az első elnöknek pedig Dr. Nagy Györgyöt választották.[50]

A Magyar Ház és az MKCSBK között létrejött megállapodás kikötötte, hogy a Múzeum azért csak ideiglenesen kerül elhelyezésre, mert a végső cél, hogy a „kommunista (orosz) megszállás alóli felszabadulás" után létrejövő demokratikus Magyarországra azt hazaszállítsák. Ha a befogadó intézmény előbb szűnt volna meg, abban az esetben különböző

opcionális megoldásokat vetítettek előre, így például egy megfelelő kanadai múzeumba való áthelyezését, vagy egy Kanadában, USA-ban vagy Európában működő emigrációs magyar múzeumba való átszállítását. Legvégső esetben pedig kilátásba helyezték, hogy akkor is hazaszállításra kerülhet az anyag, hogyha a rendszerváltás nem történik meg, azonban biztosan nem kerül megsemmisítésre és elhelyezésre a megfelelő közgyűjteményben.

A megállapodás a gyakorlati tényezőkön túl bizonyos elméleti alapvetéseket is tartalmaz, amely egyfajta öndefinícióként is szolgált. Ennek értelmében a létrejött múzeum célja, hogy az emigrációs magyarság a kiállított tárgyakon keresztül megismerhesse történelmét és múltját, főleg a fiatalokat célozva a nemzeti identitás megőrzésével és kialakításával. Továbbá egyfajta bizonyságtételnek is szánták az utókornak, amely innen „*fogja megismerni a mi emigrációs múltunkat és tetteinket, bizonyságtételül a mi örökké hű magyarságunknak és soha el nem múló hazaszeretetünknek*”[51]. Elmondható, hogy létrejöttekor a Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma többes funkciót látott el. Elsődleges célja volt az emigrációban élő egykori fegyveres testületek tagjainak és leszármazottaik hagyatékának hosszú távú biztos elhelyezése, továbbá a kiállított tárgyakon keresztül a történelmi múlt és a nemzeti identitás megőrzése, amely korrelált a Magyar Ház céljával és funkciójával.

Az első időszakban a múzeummal kapcsolatos legfontosabb kérdések között jelenik meg a sajtóban közlésre szánt felhívások megfogalmazása, további hagyatékok és emléktárgyak befogadása és azok leltározása. A diaszpóra társadalmának a mindennapi élethez való alkalmazkodás jegyében a megfelelő nyitvatartás megszervezése. A vendégeket fogadó napokon (általában hétvégeken, különleges esetben egyéb ünnep- és hétköznapokon) egykori csendőrök álltak őrséget és felügyelték a gyűjteményt, amelyet az MKCSBK és a torontói MHBK szolgálatként kezelt. E cselekvés a múlthoz, hivatáshoz való kötődés gyakorlati kifejeződése volt, jelenlétükkel megszemélyesítve a múltat, kontinuitást képezve a kiállított tárgyak által szimbolizált kor és az akkori jelen között.[52] A látható fizikai megjelenésen túl a szervezeten belüli dokumentáció nyelvezete olyan paneleket és trópusokat alkalmazott, amelyek az egykori hivatalos adminisztráció sajátja volt. Ezáltal nemcsak külsőségekben és hagyományőrző rituális cselekvésekben őrződött meg identitásuk, hanem az implicite jelentésadás során is megfigyelhető volt.[53]

Az első alkalom, ahol a múzeum vendégeket fogadhatott, az 1985-ös torontói Carneval volt, amely egy nagy hagyományú multikulturális fesztivál.[54] Ezen alkalomból „a szakszerűség elé a tetszetős, látványos elrendezést”[55] helyezték, tehát másféle kiállítási-rendezési szempontok érvényesültek akkor, amikor nem kizárólagosan a magyarság felé kívántak reprezentálni. Egy sajátos, kanadai multikulturális- és multietnikus környezetben az általuk szakmainak vélt elrendezés különböző volt attól, amelyet „másoknak” meg akartak mutatni. A hivatalos megnyitóra 1985. augusztus 17-én került sor, ahol díszvendég volt John A. Mcginnis dandártábornok és Czapáry Zoltán m. kir. repülő ezredes. A múzeum ünnepélyes megnyitóját azonos napon tartották a Szent István-napi bállal, ily módon összekötve a magyar nemzeti identitást erősíteni és elősegíteni kívánt múzeumot az államalapítás ünnepével, így szimbolikusan is összekapcsolva az „őshaza” alapítását az új intézmény létrehozásával.[56] Szathmáry Károly elhalálozása után Dr. Szalontai Sándor lett a múzeum első kurátora. A múzeum később neuralgikus pontjává vált a kanadai, főleg a torontói magyarságnak.

(Értékelések) A megnyitás után nem sokkal a múzeum hatalmas vitát generált, amely sokszorosan lecsapódott a torontói angol és magyar nyelvű sajtóorgánumokban. Itt kerül előtérbe a problémaként felmerülő csoportegység kérdése. A későbbiekben is elhúzódó

viták gócpontja volt a csendőrség szerepe a magyarországi vidéki zsidóság deportálásában a vészkorszak idején.[57] Az ellentmondásos szituációt tetézte, hogy a Kultúrközpont akkori épülete a St. Clair West-en egykor zsinagóga volt. A sajtóban megjelenő támadásokra reagálva Ormay József – az akkori aktuális elnök – kijelentette, hogy a múzeum továbbra is a helyén marad, hiszen az nem irányul senki ellen. A Kaslik Zoltán által írt cikk először a *Globe and Mail* című folyóiratban jelent meg angolul 1986. április 30-án.[58] Később a *Menóra* című folyóirat közölte a fordítást május 9-én *A náci-barát rendőrség bemutatása haragot vált ki* címen. A cikkben idézik Kosaras Vilmos, a *Torontói Tükör* folyóirat szerkesztőjének szavait: „*Az én problémám nem is az, hogy a csendőrség vitte el az apámat, amikor 2 éves voltam és soha többé nem láttam őt, nem is az, hogy láttam, amint öreg nagyszüleimet elviszik.*[…] *Az én problémám az, hogy ma, itt, Kanadában a csendőrség szelleme feltámadhatott a Magyar Kulturális Központban, s így ez a kísértet visszajár hozzám és családomhoz.*[…] *Kérdés, hogy nyithatna-e a torontói német közösség egy megemlékező kiállítást a Gestapóról vagy az olasz közösség Mussolini fasiszta rendőrségéről? Semmi esetre sem!*”[59]

Később Nagy György helyreigazítást kérő levelét a *Globe and Mail* hozta le május 23-án, ahol többek között a támadó cikk képi narratíváját helyesbítette, amely azt állította, hogy német katona ráz kezet egy csendőrrel, ami „az eredeti cikkben vizuálisan alátámasztotta és erősítette” a „kollaboráns” csendőr narratíváját. Nagy György állítása szerint a német katona igazából Falta László tábornok volt. Az említett kép a budapesti csendőrlaktanyában készült, háttérben Pásztor János *Csendőrvértanúk emlékművével*, amelyet 1928. május 10-én avattak fel és szimbolikájában a korszak nemzeti tematikájához illeszkedett.[60]

A múzeumot ért támadások később is éreztették hatásukat, a torontói magyarság körében természetszerűleg létező pluralitást nyílt ellentétté alakította a publikus tér, aminek egyértelmű oka volt a múlt intézményes birtoklásának igénye. A konfliktus hatással volt a Magyar Ház megítélésére is, akadtak olyanok, akik a múzeum megnyitása után nem látogatták többet az amúgy a torontói magyarság összefogására létrejött intézményt. Természetesen a másik oldalról a gyűjtemény nyilvánvalóan elismerésekben részesült, hiszen az emigrációs közösségeknek még a befogadó országok nyitottsága ellenére is korlátozott lehetőségeik voltak és vannak múltjuk bemutatására.[61]

A kiállítási tárgyak felsorolása vagy listázása szétfeszítené e tanulmány kereteit, de érdemes szempontnak tűnik a keletkezés kora és funkciója szerint összességében értékelni azokat, a múzeumi anyagban fennmaradt különböző listák és leltári könyvek alapján. Ezek az összeírások nem fedhetik le teljes mértékben az 1999-ben hazaszállított gyűjteményi anyagot, hiszen az folyamatosan fogadott be adományokat a múzeum megnyitása után is. A tárgyak és dokumentumok nagy részét még Szathmáry Károly gyűjtötte össze, aki 2600 darabnál többre becsülte a gyűjtemény anyagát. Kiállításra természetesen mind nem kerülhetett, így Szathmáry Károly haláláig egy része az „eszmei csendőr laktanyában” maradt. A tárgyak különböző korokból, időszakokból és helyről származtak az 1643-ban íródott magyar nyelvű levéltől, Horthy Miklós vadászsapkáján át, IV. Károly által avatott aranysarkantyú, Habsburg József főherceg egyenruhája, unikális csapatzászlók[62] és egy Mária Terézia rendi gyűrűig. Találhatók még a listában egykori második világháborús honvédzubbonyok, háborús kitüntetések és fegyverek. A tematikában felfedezhető nemcsak a háborúhoz köthető relikviák fokozott száma, hanem az emigrációból és nem az 1945 előtti időszakból származó tárgyak, fényképek és dokumentumok. Ilyen például a magyar idegenlégiósokról[63] készült kép a Szaharában, a *Time* 1956-os számának ismert címlapja, vagy annak a *Justice for Hungary* nevű, az

óceánt átszelő repülőgépnek a tervrajza, amely egy szimbolikus pontja volt a két világháború közötti trianoni békediktátum elleni nemzetközi tiltakozásnak.[64] A számos csendőrrelikvián és jelentős zászlógyűjteményen túl sok olyan tárgy is a gyűjtemény tulajdonába került, amely egy katonai múzeum tematikájába kevésbé, sokkal inkább egy néprajzi kiállítás darabjai közé illeszkedhetett, mint például népviseletek, karikás ostor, kulacs és egyéb tárgyak. Mivel jelen tanulmányban nem kerül antropológiai szempontú elemzésre a kiállítás egykori összeállítása, a szerző így csupán arra hívná fel a figyelmet, hogy a tematikus sokszínűség és kimondott céljai miatt a múzeum sokkal inkább értelmezhető mint emigrációs gyűjtemény, szemben a hagyományos katonai és háborús múzeumokkal. Ezért is jelenthető ki, gyakorlati szempontok miatt, hogy elnevezése ellentmondásos. Igaz ugyan, hogy a csendőrség mint szervezet a fegyveres erők közé sorolandó, de a kiállítás célja és funkciója a „kollektív bűnösséggel" a múzeum létrejöttekor még nem rehabilitált csoport önlegitimációja is volt egyben, a történelmi múlt bemutatása mellett. Ez természetes igénye bármilyen közösségnek, de az emigráció kitaszítottság és kívülállóság narratívájához többszörösen illeszkedik. Itt érdemes figyelembe venni, hogy a kiállítás implicite céljának és a látogatók percepcióinak, érintkezési pontjainak keresztmetszete jelenleg nem megismerhető.

(Hazatérés) A gyűjtemény hazaszállítása 1990 után alapvető célja volt a Múzeumi Bizottságnak, hiszen ez a megalakulásnál is elsődleges szempont volt. 1997-ben egyezett meg a Hadtörténeti Múzeum főigazgatója és a Múzeumi Bizottság elnöke a gyűjtemény teljes hazaszállításáról. Koroknay Imre ünnepélyes keretek között adta át a gyűjteményt 1999. október 22-én. Így kapcsolódhatott az 1956-os forradalomra való emlékezéshez, ami a rendszerváltás után létrejött demokratikus Magyarország egyik alapító mítosza, a mai napig meghatározó pontja történelmi és politikai diskurzusoknak. Az emigrációban élő magyarság a múzeum alapítását még az ezeréves állam eszméjéhez kötötte azzal, hogy egy Szent István-napi bálon nyitották meg. Az átadását már a kanadai magyarság jelentős részének meta-narratívájába fűzte azzal, hogy saját kivándorlásukkal (gondolva itt az 1956-os emigrációs hullámra Kanadában) lett összekötve a gyűjtemény hazaküldése, egyfajta keretbe ágyazva történelmi identitásukat és a gyűjtemény történetét.

(Összegzés) A szociológia klasszikus, a migrációval kapcsolatos alapfogalmai és következtetései, részben a *push* and *pull* faktorok értelmezésén alapulnak. Ezek azok a tényezők, amelyek meghatározzák, hogy emberek mi alapján döntenek hazájuk elhagyása mellett és mi alapján választanak befogadó országot. Ilyen alapvető *push* faktor (tehát taszító hatás) a háború vagy egyéb fegyveres konfliktus és akár az azt követő gazdasági és politikai helyzet. *Pull* faktor (tehát húzó hatás) lehet a befogadó ország gazdasági és politikai stabilitása, befogadó atmoszférája. A múzeum esetében pontosan ezek a faktorok kerülnek egymással szembe. Hiszen a kanadai magyarság egy részének számára egyértelműen az elsődleges *push* faktorok egyike a vészkorszakban elszenvedett tapasztalat, amely nem csekély mértékben határozta meg identitásukat. Ezzel szemben a múzeum létrehozásával a magyar közösségek egy része a háború alatt is szolgálatot ellátó fegyveres erőknek állítottak emléket, ezzel kanonizálva azt a saját kollektív emlékezetükben és helyet teremtve identitásukban. Tulajdonképpen a múzeum történetéhez kapcsolódó vita nem más, mint az egymással szemben álló, de párhuzamosan létező egyéni múlt és történelemértelmezések összeütközése, amelyet Szántó Miklós éppen a tengerentúli magyar közösségek közötti konfliktusok kapcsán „hulláminterferencia" jelenségnek nevez. Azonban míg nála a különböző kivándorlási hullámok tagjai közötti szembenállásról van

szó, addig itt a közösen megélt, ám különböző módon értelmezett múlt okozta a feszültséget.[65] Ki kell azonban emelni, hogy a múzeum létrehozásának intenciójában egyáltalán nem egyes közösségek kirekesztése állt, hanem sokkal inkább a nemzeti identitás erősítése és továbbadása, amelynek megvalósítható intézményes keretei nem voltak képesek lefedni a kanadai, sőt a torontói magyar diaszpóra egészét sem. A történelmi múlt megőrzését és a nemzeti identitás kialakítását olyan tárgyakon keresztül képzelték el, amelyek nagyobb részben az 1945 előtti Magyarországhoz köthetők, azon belül is sokkal inkább fegyveres szervezetek egykori tagjainak személyes relikviáin alapul. Ezen tárgyak és az emigrációban töltött évekből származó hagyatékok egy olyan kontextust teremtettek, amelyek a katonai hivatáson és erényeken keresztül heroizálták a nemzeti múltat.

Az 1999-ben Magyarországra érkezett torontói gyűjtemény kivételesen értékes muzeális anyaga a Hadtörténeti Múzeumnak. A „Hazatért gyűjtemények" kiállításon belül, tehát egy emigrációs kontextusban mutatták be, amely gyűjtemények az emigrációban élő magyarság tárgyi és anyagi kultúrájához, így a saját magukról kialakított képek lenyomataihoz csatlakozik. A gyűjtemények Magyarországon már teljesen más jelentéskomplexummal rendelkeznek, de történetük ismerete és értelmezése a hazaérkező levéltári dokumentumokkal kiegészülve bővítheti a magyar emigrációtörténeti kutatásokat.

JEGYZETEK

1 https://hccc.org/hu/ (utolsó letöltés: 2023.01.31.)

2 Az Arany János Magyar Iskola 1975-ben alakult és a mai napig a Magyar Ház keretein belül működik.

3 HU-MNL-OL-P 2343-I.-1.-II.-10. A Dr. Halász János Könyvtár katalógusa

4 A Magyar Ház hivatalos folyóirataként működött 1975-től 1993-ig. Havonta jelent meg és a kanadai kulturális élet meghatározó személyei formálták a lap arculatát, mint például: Fáy Ferenc és Tűz Tamás. A folyóirat fennmaradt szerkesztőségi iratanyaga az alábbi jelzet alatt kutatható: HU-MNL-OL- P 2343-II.-12. *Toronto „Krónika"*.

5 A múzeum neve különböző formában is megjelenik a szövegben, ez tükrözi a kortárs diskurzus gyakorlatát és köszönhető a sokáig nem rendezett intézményi és szervezeti háttérnek, amely kifejtésre kerül a szövegben. Minden elnevezés a Torontói Magyar Ház fondjában fellelhető iratanyagra vonatkozik: HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.

6 A Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösséget az emigrációban élő egykori csendőrök hozták létre 1947-ben Grazban, Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Asztaltársaság néven. 1948-tól adták ki hivatalos lapjukat *Bajtársi Levél* néven egészen 2007-ig. 1949-ben változtatták a nevüket Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösségre. A szervezet célja volt, hogy a Magyarországot elhagyó csendőröket segítse és támogassa. A szervezet iratanyaga az alábbi jelzet alatt található: HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.

7 Vitéz kövendy Szathmáry Károly volt m.kir. csendőr százados. Emigrációban használt írói álnevén: Kövendy Károly. 1964-től 1973-ig volt az MKCSBK központi vezetője. 1984-ig saját lakásában gondozója és őrzője volt a Múzeumnak. Hirtelen fellépő súlyos betegsége miatt adta át a múzeumi anyagot a Torontói Magyar Háznak.

8 A torontói Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma 1999-ben az Ithaka Program keretében, a németországi Ludovika Múzeum 1994-ben és az oshawai Magyar Aero Múzeum 1992-ben került Magyarországra a Hadtörténeti Múzeumba. A három emigrációban létrejött és hazakerült gyűjtemény 2000-ben került közösen kiállításra *Hazatért gyűjtemények* címen. Bővebben lásd Ságvári György (szerk.): *Hazatért gyűjtemények*. Bp., 2000, Hadtörténeti Múzeum, 16. o.

9 Itt a szerző nem feltétlenül a katonai emigrációra utal, hiszen a múzeum gyűjteménye nem csupán meghatározott szervezetek (Magyar Csendőri Bajtársi Közösség, Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, Vitézi rend stb.) tagjainak hagyatékát gyűjtötte, hanem a magyar emigráció minden tagjának lehetőséget biztosított, hogy a korszakhoz és témához kötődő dokumentumait és tárgyait nekik ajándékozza. Ezért is lenne érdemes a kifejezés általános használatát átértékelni, hiszen az egy nagyon vegyes összetételű és különböző múltú személyeket kíván egységes csoportként magában foglalni. Továbbá az egykori Magyar

Királyságban működő fegyveres erők sem voltak egységesek, sem intézményesen, sem identitásukat tekintve.

10 A végleges elhelyezésről már korábban döntés született, lásd: *Bajtársi Levél* 51. évf. (1999) 1. sz. 4. o. A megvalósuló múzeum egy állandó kiállításként jött létre, *Kakastollas múlt* néven.

11 A Mikes Kelemen Program keretében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 2016-ban elhelyezett Kanadai Magyar Ház dokumentumai P 2343 törzsszám alatt váltak kutathatóvá az elmúlt években.

12 A kanadai magyarság történetéről lásd bővebben: Dreisziger, Nandor F.: Immigration and Re-Migration. The Changing Urban-Rural Distribution of Hungarian Canadians, 1886–1986. *Hungarian Studies Review,* 1986. 13. évf. 2. sz. 20–41. o.; Dreisziger, N. F.: Rose-gardens on ice-floes: a century of the Hungarian diaspora in Canada. *Hungarian Journal of English and American Studies*, Debrecen, 2000. 6. évf. 2. sz. 239–258. o.

13 A csendőrség feloszlatásáról és az államrendőrség megszervezéséről lásd: 1690/1945. M.E. rendelet, a rehabilitálásáról pedig lásd: 44/1991. (VIII. 28.) AB határozat, illetve a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 17/1975. (VI. 14.) MT rendelet alkotmányellenességéről.

14 A csendőrség történetével és utóéletével kapcsolatban vö.: Szakály Sándor*:* Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. *Magyar Napló*, Budapest. 2014. 320. o.; Kövendy Károly*:* Magyar Királyi Csendőrség: A törvény és rend szolgálatában 1881–1945. Toronto. 1973. 289–425. o. A csendőrség története és megítélése a mai napig társadalmilag szenzitív témának számít, ezért sok, a tudományosság és az objektivitás keretein kívül eső vitát generál. A tanulmány nem kíván ezen diskurzusokhoz csatlakozni és narratívákba ágyazódni. Tárgya nem a csendőrség, hanem a kanadai magyar emigrációban összegyűjtött, majd Magyarországra szállított *Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma* néven a torontói Magyar Kultúrközpontban – Magyar Házban kiállított gyűjtemény, amelynek történeti és múzeumelméleti szempontú elemzésére törekszik, ám szükség- és értelemszerűen érinti a szervezet és tagjainak történetét is.

15 Az „emigráció" kifejezés alatt értendő az e tanulmány esetében politikai okok miatti kivándorlás jelensége és az azt követő közösségek viszonylagosan egy földrajzi térségben való letelepedése. A „diaszpóra" alatt pedig a kivándorló és más országban letelepedett csoportok értendők. Előbbi egy folyamatra, utóbbi szó pedig már egy artikulálódott együttélési formára utal a tanulmány kontextusában.

16 Lásd bővebben Brubaker, Rogers: Ethnicity without groups. *European Journal of Sociology,* 2002. 43. évf. 2. sz. 163–189. o.; Uő: The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies,* 2005. 28. évf. 1. sz. 1–19. o.

17 A történettudomány és a történetírás objektivitásával szembeni bizalomvesztéssel és emlékezettel kapcsolatban lásd Lorenz, Chris: „Unstuck in Time. Or: The Sudden Presence of the Past." In Tilmans, Karin – van Vree, Frank and Winter, Jay (Eds.): *Performing the Past: Memory, History and Identity in Modern Europe.* 2010, Amsterdam, University Press, 67–104., 70. o.

18 *Korff, Gottfried:* Tároló és/vagy generátor: Gyűjtés és kiállítás viszonya a múzeumban. In Palkó Gábor (szerk.): *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Budapest, 2012, Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, 219–238., 221. o.

19 A diaszpórakoncepciók kurrens értelmezési lehetőségeire lásd bővebben Khachig Tölölyan*:* The Contemporary Discourse of Diaspora Studies. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East.* 2007, 27. évf. 3. sz. 647–655. o.

20 Sloterdijk, Peter*: A múzeum – a megütközés iskolája.* A 222. oldalon hivatkozik; Uo. 17–29. o.

21 Uo. 222. o.

22 Uo. 223. o.

23 Habsburg-Lothringen, Bettina: „Introduction: Does War Belong in Museums? The Representation of Violence in Exhibitions". *Museum and Society,* 2012. 13. évf. 3. sz. 148–149. o.

24 Winter, Jay: Museums and the Representation of War. In Wolfgang Muchitsch (Ed.): *Does War Belonging in Museums? The Representation of Violence in Exhibitions.* Bielefeld, 2013, transcript Verlag, 21–40. o.

25 uo. 24. o. [saját fordítás]

26 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Hazatért gyűjtemények, 8–9. o.

27 Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Bp., 2005. Osiris, 48–50. o.

28 A csendőrség feloszlatásáról lásd: Magyar Közlöny 1945. május 10. 1966/1945. M. E. számú rendeletét

29 Ahogyan a szovjet érdekszférába tartozó országok emigráns közösségeinek és a nyugati társadalmak eszmei közös nevezője volt az antikommunizmus.

30 A kérdés értékelésével kapcsolatban vö. Adam, Christopher: *Communists vs. conservatives and the struggle for the Hungarian soul in Canada, 1940–1989.* 2012. Doktori értekezés. Kézirat. 183–212. o.

31 Korff: i. m. 224. o.

32 Uo. 225. o.

33 Az emlékezéssel, múltfeldolgozással és a temporalitással kapcsolatban legújabban lásd Hidas Péter*:* Present Times Concerning Things Past: On Recent Conceptions of Memory. *Hungarian Historical Review.* 2017. 6. évf. 4. sz. 725–749. o.
34 Halbwachs, Maurice: *On Collective Memory.* Chicago,1992, University of Chicago Press, 41–83. o.
35 Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem: A helyek problematikája.* Bp., 2010, Napvilág Kiadó.
36 Winter, Jay: „The Performance of the Past: Memory, History, Identity". In Tilmans, Karin – van Vree, Frank and Winter, Jay (Eds.): *Performing the Past: Memory, History and Identity in Modern Europe.* 2010, Amsterdam, University Press, 11. o.
37 Ahogyan erre utal Korff és Lorenz is. Assmann, Aleida: „Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past." In Tilmans, Karin – van Vree, Frank and Winter, Jay (Eds.): *Performing the Past: Memory, History and Identity in Modern Europe.* 2010, Amsterdam, University Press, 39. o.
38 Korff: i. m. 228–229. o.
39 Fehr, Michael: *A történelem konstrukciója – a múzeumban*. In Palkó Gábor (szerk.): *Múzeumelmélet*. *A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Budapest, 2012, Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, 239–254. és 242. o.
40 Fehr: i. m. 242–243. o.
41 HU-MNL-OL- P 2343-II.-5.-2.-15.-1. Dr. Szalontai Sándor levele. 1990. február 6.
42 Fehr: i. m. 252. o.
43 Lásd bővebben Foucault, Michel: A diskurzus rendje. (Ford.) Török Gábor. *Holmi,* 1991. 7. sz. 868–889. o.
44 Coombes, E. Annie: Museums and the Formation of National and Cultural Identites. In Bettina Messias Carbonell (Ed): Museum Studies: An Anthology of Contexts. 2003, Wiley–Blackwell, 231. o.
45 HU-MNL OL P-P 2343-II.-5.-2.-1.
46 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-3. Múzeumi tárgyak listái.
47 HU- MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-9.-1980–1990.
48 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőkönyv. 1985. május 9.
49 Uo.
50 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőkönyv. 1985. május 14.
51 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőkönyv 1985. május 16.
52 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőkönyv 1985. május 9.
53 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-9.-1980–1990.
54 Az első Metro International Carnevalt 1969-ben rendezték meg, először Torontóban, amelynek keretében a városban élő diaszpóraközösségek mutathatták be kultúrájukat tematikus standok, kiállítások, zenei estek és egyéb kulturális programok keretében. Lásd *Globe and Mail*, 1969. június 25.
55 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőkönyv. 1985. május 14.
56 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-5.
57 A téma kapcsán lásd Molnár Judit: „Ürügy a deportálás": A csendőrök felelősségre vonása 1945 után. In Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben.* Pécs–Budapest, 2013, Kronosz Kiadó, 332–349. o.
58 A cikk készültéről egyébiránt a múzeum és a Ház vezetősége tudomást szerzett, ugyanis a szerző telefonos és személyes interjúkon érdeklődött a gyűjtemény összetételéről, alakulásáról és a magyar történelemhez fűződő viszonyáról. Azon túl látható, hogy ezt a támadást a Torontói Tükör szerkesztőségének tulajdonították, továbbá valószínűsítették, hogy nem erkölcsi vagy morális alapon született, hanem ideológiai indíttatású volt. vö. HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-9.-1980–1990. 1986. április 12. kelt. töredékes levelet a múzeum levelezéséből.
59 Az idézet a *Menóra* 1986. május 9-i számából származik, amely fellelhető a témához kötődő irataanyagban: HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-10.-5.
60 Liber Endre: *Budapest szobra és emléktáblái.* Bp., 1934, 342–343. o.
61 HU-MNL-OL-P 2343-II.-5.-2.-1. Jegyzőköny. 1986. december 4. A múzeummal kapcsolatosan elhúzódó konfliktusra lásd a *Magyarság* folyóirat 1988. február 6.-i, a 6. oldalon megjelenő válaszcikkét a Sunday Starban január 31-én napvilágot látott, a Torontói Magyar Kultúrházról szóló cikkre.
62 Ezen zászlók értékét és illeszkedését a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményébe bizonyítja, hogy későbbi kutatások során is felhasználták; Biró Aurél – Seremetyeff-Papp János: *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók 1508–1945.* Budapest–Pápa, 2015, Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Pápai Jókai Mór Városi Könyvtár, 144. o., Hazatért gyűjtemények, 12–13. o.
63 A témában lásd bővebben Nóvé Béla: *Patria nostra: '56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban*. Budapest, 2016, Balassi Kiadó. 505. o.
64 HU-MNL-OLP 2343-I.-14.
65 Szántó Miklós: *Tengerentúli magyarok.* Budapest, 2001, Akadémiai Kiadó, 19–39. o.